

SBORNÍK
Státního okresního archivu
v Přerově

Přerov 2004

Václav Bednář

Okolnosti pobytu Edith Steinové v Hranicích v roce 1915

Dne 11. října 1998 ohlásil papež Jan Pavel II. při homilii na náměstí Svatého Petra v Římě svatořečení Edith Steinové (1891–1942). Tato novověká katolická svěťice židovského původu prožila krátké, ale značně inspiroující období svého života v Hranicích. V roce 1915 vykonávala funkci dobrovolné zdravotní sestry rezervní vojenské nemocnice pro východní frontu, umístěné v objektu rakousko-uherských vojenských vzdělávacích a výchovných ústavů.

Smyslem tohoto příspěvku je ozřejmit význam svatořečení Edith Steinové pro historii Hranic, jejichž „zviditelnění“ a ekonomický rozmach v 19. a 20. století bylo s existencí vojensko-vzdělávacích ústavů, nejprve rakousko-uherské a později československé armády bezprostředně spojeno. Mezi osobnostmi, které tehdy ve vojenských internátních školách a zařízeních působily a které dnes tvoří součást novodobé evropské historie, se Edith Steinová svým myslitelským a lidským odkazem zařadila na jedno z nejpřednějších míst.

Papežem Janem Pavlem II. byla Edith Steinová kanonizována¹ pod řeholním jménem Terezie Benedikta od Kříže. Její život a mučednická smrt trvale připomínají tragická období evropských dějin 20. století a jsou varovným mementem i pro současnost. Po 16 letech byl svatořečením ukončen proces, který byl zahájen v tehdejší Německé spolkové republice v roce 1962, při příležitosti 20. výročí umučení Edith Steinové německými nacisty. Posuzování možnosti beatifikace započal tehdejší kolínský arcibiskup, kardinál Josef Frings.²

Důležitým mezníkem požadovaného církevního zkoumání byl rok 1987. Dne 26. ledna 1987 uznal papež Jan Pavel II. smrt Edith Steinové za mučednickou a 1. května 1987, v průběhu své první pastorační návštěvy v NSR, ji v Kolíně nad Rýnem prohlásil za svatořečenou. Hned poté církevní úřady zahájily následný předepsaný postup, po jehož ukončení mohla být Edith Steinová v roce 1998 zapsána do seznamu světců římsko-katolické církve. Dne 8. dubna 1998 Jan Pavel II. potvrdil i nejsložitější a nejproblematictější požadavek svatořečení, totiž závěry desetiletého zkoumání grémia, složeného z duchovních, laiků i lékařů, že uzdravení dvouleté Terezie Benedikty McCartyové z Broktonu v americkém státě Massachusetts, ke kterému došlo v roce 1987, je lidsky nevysvětlitelné a oficiálně je označil za zázrak.³

Papež Jan Pavel II. navíc 11. října 1998 zařadil Svatou Terezii Benediktu od Kříže mezi církevní patrony Evropy. Edith Steinová se stala v pořadí šestou církevní patronkou Evropy a jedinou patronkou novověkou. Před ní byli touto poctou připomenuti v roce 1981 papežem Pavlem

Edita Steinová, oficiální portrét. Archiv autora.

VI. otec západního mnišství a spolutvůrce církevní vzdělávací tradice, zakladatel proslulého kláštera na vrchu Monte Cassino, Benedikt z Nursie (asi 480–550) a slovanští věrozvěstové Cyril-Konstantin Filozof (asi 826–869) a Metod (asi 825–885).

Společně s Edith Steinovou doplnil papež Jan Pavel II., při příležitosti konce druhého křesťanského tisíciletí, patrony Evropy o církevní učitelky a mystičky Brigitu Švédskou (1303–1373) a Kateřinu Sienskou (asi 1347–1380).

Jan Pavel II. rozhodnutí o svatořečení Edith Steinové zdůvodnil slovy: „Ztotožnila se zejména s utrpením židovského národa. Vytušila, že soustavné vyhlazování Židů vložilo jejímu národu na bedra Kristův kříž. Jako osobní podíl na tomto kříži prožila svou vlastní deportaci a smrt ve smutně proslulém vyhlazovacím táboře Osvětim-Brzezinka... Je-li dnes Edith Steinová prohlášena za spolupatronku Evropy, má tím být na horizontu starého kontinentu vztyčena korouhev vzájemné úcty, tolerance a pohostinnosti, která vyzývá muže i ženy bez ohledu na všechny národní, kulturní a náboženské rozdíly, k vzájemnému porozumění a k přijetí a budování opravdové pospolitosti bratří a sester.“⁴

Edith Steinová se narodila 12. října 1891 v dolnoslezské Breslau, tehdy německém městě, jako sedmé, nejmladší a nejmilovanější dítě židovských rodičů Siegfrieda a Augusty Steinových. Siegfried Stein vlastnil prosperující obchod se dřevem, ale již v roce 1893 zemřel.⁵

Maturitu na vratislavském dívčím gymnáziu úspěšně vykonala 3. března 1911. Písemnou část zpracovala tak vynikajícím způsobem, že byla osvobozena od ústních zkoušek. Na maturitní večírek absolventů gymnázia se dostavil také ředitel školy. Každou dívku představil pomocí přisloví. Když přišla řada na Edith, řekl: „*Udeř na kámen, /Stein/ vypadne ti moudrost.*“

Rozhodnutí Edith studovat dále filozofii sourozenci nechápali a považovali za důkaz, že úplně zapomíná na „praktický život.“ Matka přesto souhlasila, aby Edith o své budoucí existenci rozhodla svobodně, podle vlastního uvážení. Dne 27. května 1911 se Edith zapsala na vratislavskou univerzitu. Navštěvovala přednášky z germanistiky, filozofie a psychologie. Částečně zmírnila obavy rodiny z nepoužitelnosti filozofických studií. Orientovala se výběrem přednášek přípravě k vykonání státní zkoušky, jež by ji umožnila žít se jako středoškolská učitelka. Pro Edith to však měl být jen odrazový můstek. Chtěla si univerzitní vzdělání rozšířit doktorátem a zcela se oddat vědecké práci.

Až do svého 21. roku o sobě Edith prohlašovala, že je ateistkou. Pro své exaktní empirické myšlení se „nezmohla“ na víru v existenci Boha. V té době se navíc stala vášnivou feministkou. Prvým krokem k budoucí konverzi Edith od judaismu ke křesťanství byla její vzpoura vůči autoritě matky a intenzivní studium Tóry a Talmudu, jež bylo pro Edith samozřejmě již v gymnaziálním údobí života. To bylo překročením závazného kánonu izraelského světonázoru. V judaismu je právo studovat posvátné knihy výlučným privilegiem mužů, i když je reformními skupinami toto privilegium trvale zpochybňováno. „*Tim, že judaismus zabraňuje ženám studovat Tóru, bere jim základní židovské právo.*“

V roce 1913 Edith přešla z univerzity ve Vratislavi na univerzitu v Göttingenu, kde katedru filozofie vedl Edmund Husserl (1859–1938) zakladatel slavné fenomenologické školy. Předválečné období na univerzitě v Göttingenu bylo pro Edith především dobou maximálního soustředění na studium. Teprve vyhlášení 1. světové války Edith „upozornilo“, že kromě otažitých vědecko-filozofických otázek fenomenologie existuje i reálný svět mocenských zájmů a konfliktů.

Reakce oficiálních politických zástupců Němců, žijících v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na válečný konflikt, byla pozitivnější. Kromě poslanců šovinistické všenněmecké strany, kteří s podporou války proti Srbsku z obavy před reakcemi slovanských národů v monarchii váhali, němečtí poslanci říšské rady z Čech zcela jednoznačně ujistili císaře Františka Josefa I. „svojí neotřesitelnou věrností“.⁶

Také v Hranicích podpora válečnému úsilí „širší a užší vlasti“ procházela nacionálním sítím. Hranice byly na počátku 1. světové války národnostně rozděleným městem. Údaje sčítání lidu z roku 1910 vypovídají, že ve městě žilo celkem 8 728 obyvatel, z nichž se 6 956 hlásilo k národnosti české a 1 417 k národnosti německé.⁷ Podobně jako na celém území Markrabství moravského se k německé národnosti hlásila i většina příslušníků židovské etnické skupiny.

Od začátku 90. let 19. století probíhal v Hranicích vyhrcořený politický zápas mezi zástupci tak zvané české a tak zvané německé strany o obsazení funkce starosty a členů městské rady. Početnější, ale méně majetné

české obyvatelstvo, dlouhodobě trvale kontrolovalo III. volební sbor. Volební matematikou zvýhodněné I. a II. volební sbory do roku 1903 ovládali zástupci německo-židovské strany, což jim umožňovalo, aby si v městském zastupitelstvu udržovali dvoutřetinovou majoritu. Při volbách městské rady německá převaha v zastupitelstvu předurčovala obsazení hranické radnice. Starosta a členové městské rady byli reprezentanti německo-židovské strany.⁸

Při obecních volbách v roce 1903 vybojovala česká strana, vedená pozdějším starostou města JUDr. Františkem Šromotou (1853–1912) předem důkladně a tajně připraveným volebním manévrem vítězství v I. volebním sboru plátců vysokých daní. Volební právo v I. sboru mělo v Hranicích jen 30 voličů, ale v městském výboru je reprezentovalo 10 zástupců. Po ovládnutí I. a III. volebního sboru dosáhla česká strana v městském zastupitelstvu potřebnou většinu k volbě české městské rady. Obecní výbor v zápětí „inflačním“ jmenováním čestných občanů města Hranic, disponujících právem zúčastňovat se obecních voleb ve II. sboru, dosáhl i v tomto sboru převahy českých voličů. Po zvolení JUDr. Šromoty starostou bylo již v roce 1903 čestnými občany Hranic prohlášeno 78 osob a v roce 1904 při zasedání obecního výboru dne 12. srpna 1904 celkem 42 občanů. Navíc části čestných občanů, nominovaných německou většinou v předchozím zastupitelstvu bylo čestné občanství odebráno. Na zasedání obecního výboru dne 1. srpna 1903 byli čestného občanství města Hranic zbaveni na příklad dlouholetý německý starosta Lipníka nad Bečvou Jan Kaim nebo znojemský německý starosta Jan Haase.⁹ Absurdní stav z roku 1902, kdy 2 373 německy mluvících obyvatel Hranic téměř monopolně rozhodovalo o právech a povinnostech 5 083 občanů, mluvících česky (údaje sčítání lidu z roku 1900) se po roce 1903 národnostně obrátil. Byl „spravedlivější“ jen matematicky. Nadále vytvářel jedovaté podhoubí pro národnostní a do značné míry i nábožensko-rasové problémy v městě.

Obecní volby v roce 1914 probíhaly v kritickém meziobdobí po Sarajevském atentátu, ale před vyhlášením války. Dne 18. července 1914 byly volby ukončeny volbou starosty a členů městské rady. Starostou byl zvolen Ludvík Popp (1858–1916), jenž zastával funkci starosty už od předčasné smrti JUDr. Františka Šromoty 26. října 1912. Starostou byl do příštích řádných obecních voleb jmenován z titulu funkce 1. náměstka starosty. Národnostně jen „českou“ městskou radu volbou dne 18. července 1914 vytvořili ředitel okresní nemocenské pokladny v Hranicích František Rozeňhal, majitel realit Antonín Balliš, velkoobchodník Hilar Kautský, kožešník a majitel realit Max Honzík, advokát Josef Šindler a klempíř a majitel realit Eduard Zábranský. Označením české městské rady uvozovkami bych chtěl upozornit na přesuny zvolených z jednoho nacionálního politického tábora do druhého, jak se v národnostně rozdělených Hranicích před 1. světovou válkou běžně stávalo. Z výše uvedených byl před rokem 1903 městským zastupitelem za německou volební stranu na příklad Max Honzík (příjmení si psával Honsík). Po zvolení JUDr. Šromoty starostou řada bývalých Němců, včetně Němců židovského původu „zjistila“, že jsou vlastně Češi. Tyto, do značné míry „ekonomické“, přesuny od němčiny k češtině (hlavním měřítkem národní určenosti bylo užívání jazyka ve školách

a v úřadech) byly v řemeslné a obchodní sféře početnějším českým obyvatelstvem tvrdě vynucovány pomocí hesla „Svůj k svému“. Chtěl-li si německý či židovský obchodník nebo řemeslník v Hranicích zajistit českou klientelu, musel na veřejnosti mluvit a ve volbách volit „česky“. Prudký úbytek „Němců“ a rychlý nárůst „Čechů“ mezi sčítáními v roce 1900 a 1910 to potvrzuje. V roce 1900 bylo v Hranicích napočítáno 5 083 Čechů a 2 373 Němců, v roce 1910 již 6 956 Čechů a 1 417 Němců. Němců tedy ubylo 956, Čechů přibýlo dokonce 1 873, protože i děti, narozené v dřívě „německých“ rodinách byly nyní „Češi“, ale staří lidé umírali jako „Němci“.¹⁰

Nebýt tragických zkušeností s nacistickým rasistickým terorem a zvláště se zločinem holocaustu, bylo by možno tyto oportunní přesuny od jednoho jazyka a národnosti k druhé, jež před rokem 1903 z podobně „praktických“ příčin probíhaly v opačném pořadí, posuzovat s humorným nadhledem. Po poučeních z dějin 20. století se naopak zdá stále aktuálnější 150 let starý postřeh rakouského dramatika a spisovatele Franze Grillpazera, že „národovectví“, které se zrodilo během napoleonských válek, prochází s historickou nutností cestu od „*humanity přes nacionalismus k bestialitě... Velké množství jazyků ve střední Evropě přestalo sloužit ke komunikaci a začalo sloužit k oddělení, odlišení, separaci a nenávisti*“.¹¹

Starosta i radní byli 18. července 1914 zvoleni jednomyslně 27 hlasy z 28 volitelů. Za věc samozřejmě slušnosti se považovalo, že navržený se při hlasování o své osobě zdržel hlasování.

List „Hlasy z Pobečví“ tvrdil, že „*výsledek letošních voleb byl veškerým obyvatelstvem Hranic, až na mizivě nepatrné výjimky, uvítán s jásotem a plným uspokojením*“.¹² Podle téhož pramene se ovšem už v průběhu obecních voleb, 24. června 1914, sešla ve Vereinsshotelu schůze německého Volksrathu, které předsedal majitel proslulého krejčovského vojenského salonu Jindřich Kubella. O dobové vážnosti salonu mezi důstojnickými kruhy dostatečně svědčí, že si slavnostně uniformu od Kubelly při krátké návštěvě Hranic v roce 1907 objednal a nechal ušít i smutný sarajevský hrdina, arcivévoda František Ferdinand d'Este.

Hlavním řečníkem na shromáždění byl profesor místní lesnické školy Heinz. Protestoval, že „*Němci platí v Hranicích víc než 60 % veškerých daní a z toho směle dovozoval, že by měli mít a musejí mít zastoupení v obecním výboru. Mluvílo se i o německých školách, německém nadučiteli atd. Bylo naříkáno na útlaky Němců a řečníci ani posluchači se při těch lžích ani nečervenali*“.¹³

Polemika mezi českou a německou komunitou se vystupňovala v souvislosti s brněnskými událostmi dne 28. června 1914. V den atentátu v Sarajevě se v Brně konal Sokolský slet. Početná výprava hranické pobočky Středomoravské sokolské župy, vedená náčelníkem „bratrem“ Bočkem, se na slet vypravila zvláštním vlakem, který z Hranic vyjžděl 28. června v 1.35 hod. a do Brna dorazil v 5.00. Slet byl plánován na neděli 28. června a následující pondělí 29. června. Hraničtí Sokoli se měli domů vrátit v 1.40 hod. 30. června 1914. Volba Brna nebyla náhodná. Přijetí cvičících z Čech, Moravy, Slezska, Vídně a Slovenska obyvateli Brna mělo potvrdit, že „*Brno je v jádru svém úplně české. Jen hrozný terror radnice a tísňící se moloch kapitálu udržuje ve svých neúprosných kleštích ten lid, který*

obzvláště v neděli ukázal, kolik je ho a jak je nadšen pro své Sokolstvo, pro svou národnost“.¹⁴ Brněnští Němci proti konání sletu protestovali demonstrací. Měla však omezený charakter a nízký počet krojovaných demonstrantů, (necelých 300) vyvolal z české strany jen posměšné dotazy, kde vlastně Němci z Brna během sokolského sletu byli.

Do Brna přivezlo cvičící a diváky sletu 46 zvláštních vlaků. Průvodu městem se zúčastnilo 9 000 Sokolů a byli údajně pozdravováni „100–150 tisíci přihlížejících. Tolik lidu Brno ještě nevidělo. Volání ať žije české Brno otřásalo vzduchem“.¹⁵

Vystoupení mužů i žen sledovali z čestné tribuny nejvyšší představitelé markrabství, včetně místodržitele Regnera z Bleylebenu. Cvičení 4 000 mužů v prostných bylo přerušeno výstřelem z hmoždíře. „V tu dobu se už nad veškerou pochybnost zjistilo, že následník trůnu a jeho choť byli v Sarajevu zavražděni... Hudba přestala hrát a lid rozcházel se jaksi zamkle, ale klidně na sletišť.“¹⁶

V průběhu odjezdu z Brna došlo mezi Sokoli a „buršáky“ k řadě incidentů, které potom až do začátku války zaměstnávaly novináře obou znesvářených stran, jež se vzájemně obviňovaly z provokací.

„Hlasy z Pobečví“ dne 4. července 1914 přinesly velký úvodník pod názvem „Tragedie Sarajevská.“ I když text dodržuje nepsaná pravidla piety k zavražděnému, čitateli neunikne, že „zvěčnělý arcivévoda“ se přílišně přízní autora netěšil. Vyzvedává se, že následníků otec, císařův bratr Karel Ludvík byl přítelem českého národa a jeho snah, říkali mu český arcivévoda. O roli Ferdinanda v politickém životě monarchie se dozvíme toliko, že „byl muž činu, rázný a samostatný“.¹⁷ Úvodník lituje především „staříčkého panovníka“ a „tři osiřelé dítky“, jež „smutná vzpomínka na nešťastné rodiče a jejich tragický osud bude provázeti celý život“.¹⁸ Příznivě bylo přijato, že po atentátu se stal následníkem císařsko-královského trůnu arcivévoda Karel František Josef, protože „ovládá úplně jazyk český a princezna Zita, když si ho vzala, začala se pilně kromě maďarštiny učit také česky. Arcivévoda Karel... pro své taktičtější, skromné a přátelské vystupování, získal si všude všeobecnou oblibu“.¹⁹ U Ferdinanda úvodník jeho návštěvu v Hranicích v roce 1907 nepřipomíná, zato u Karla je oceněno, že „když před kterýmsi rokem /1912/ jel i s chotí za plukem do Haliče, byl ve vojenské akademii v Hranicích na noc. Večer zazpívala mu hranická Beseda několik sborů, začož on blahosklonně poděkoval“.²⁰

Ferdinand rozhodně nebyl „populistickou“ osobností. V českém prostředí poškozovaly jeho pověst častá setkávání s německým císařem Vilémem II. Čtrnáct dní před atentátem referovaly „Hlasy z Pobečví“: „Císař Vilém dlí právě na návštěvě u následníka trůnu Františka Ferdinanda v Konopišti. Prý se tam zúčastní bažantích honů. Z Konopiště pojedje do Mariánských Lázní, kde je na léčení jeho syn Albert. Ty časté návštěvy Vilémovy c Rakousku a ta jeho náklonnost k následníkovi jsou jaksi nápadné a podezřelé.“²¹

Důkladné rozbory předválečných aktivit císaře Viléma sice potvrdily jeho sympatie k Františku Ferdinandovi, ale neprokázaly, že by se na Konopišti, kromě obvyklých politických úvah, „kuly pikle“. Monarchové byli vášnivými lovci a ve vztahu k lovné zvěři byl František Ferdinand skutečný

„masový vrah“. Počet jeho loveckých trofejí přesáhl čtvrt milionu a v dnešní době by byl pro „zelené“ nepřítelem číslo jedna. Obětí jeho lovecké mánie se prý v roce 1913 stala i kamzice-albínka. Mezi myslivci od dávna panuje přesvědčení, že kdo zastřelí zvíře-albína „do roka a do dne zemře“.²²

Za neblahé znamení pro další osudy lidstva mohla být považována i smrt rakouské pacifistky a spisovatelky Bertý von Sutterové, rozené hraběnky Kinské (1843–1914). Spisovatelka byla v roce 1905 vyznamenána Nobelovou cenou za mír za svůj román „Odložte zbraně,“ ve kterém vyzývala k všeobecnému odzbrojení. Její smrt 21. června 1914 se zdála být po sarajevském atentátu varováním, že mírové úsilí realisticky myslících politiků definitivně prohrálo. V Hranicích byla smrt Sutterové oznámena „Hlasy z Pobečví“ 11. června 1914.

Dne 25. července 1914 vyhlásila rakousko-uherská vláda velice vstřícnou srbskou odpověď na ultimatum z 23.července za nedostatečnou. Srbská vláda byla ochotna splnit až na jedinou výjimku všechny požadavky ultimata. Jen požadavek, aby při zjištění a vyšetřování původců atentátu na následníka trůnu mohli na srbském území působit i rakousko-uherské policejní orgány, při současných incidentech či návštěvách státníků zcela normální a běžný, byl v roce 1914 považován za tak zásadní ústupek práva suverenity, že ho Srbové odmítli.

K všeobecnému překvapení evropské veřejnosti se válka stala 25. června 1914 nevyhnutelnou. Nyní se úsilí „mocných“ i „bezmocných“ upíralo jen k přání, aby byla pokud možno co nejlokálnější a nejkratší. Rovněž „Hlasy z Pobečví,“ až do posledního 32. čísla z 8. srpna 1914, před úředním zastavením, informovaly na jedné straně o tom, jak jsou další a další země strhávány do ničivého konfliktu, ale současně zklidňovaly „obecenstvo“, že není možné, aby se válka v tak neskutečných rozměrech vůbec rozhořela. Opak byl pravdou.

Dne 28. července 1914 bylo obyvatelstvu oznámeno císařským manifestem „Mým národům“ vyhlášení války Srbsku. Manifest byl připravován již od 20. srpna 1914 a tak hned po veřejném vyhlášení byl plakátován na úředních tabulích. Jak je zaznamenáno v Kronice města Hranic: „Po uveřejnění manifestu sešlo se obyvatelstvo na náměstí, kde hrála hudba a posbíralo se k soše Jeho Veličenstva /Na dnešním Školním náměstí/.“²³

Ke shromážděným spoluobčanům promluvil nejprve česky starosta Hranic Ludvík Popp a potom německy starosta hranické židovské obce Adolf Schlessinger. O náladě česky i německy mluvících shromážděných obyvatel Hranic je obtížné spekulovat. Čeněk Kramoliš pokračoval ve vedení městské kroniky i po vzniku ČSR a bez grafologického rozboru nelze určit, co do kroniky dopsal až po rozpadu habsburské monarchie. Informace o shromáždění občanů na Školním náměstí je uvedena titulkem „Projev loajality a věrnosti v městě na popud císařských úřadů“ a neodvažují se rozhodnout, zda část věty „na popud císařských úřadů“ byla dopsána dodatečně, i když je v logickém rozporu s předchozím textem.

Starosta Popp mimo jiné řekl: „Všichni národové mocnářství, bez výjimky, v neochvějně věrnosti kupí se dnes kol posvátné osobnosti Jeho, /císaře Františka Josefa II. / ku obraně trůnu a vlasti. Proto pokládám i já za svou povinnost, abych jako starosta města jménem rady, obecního výboru a veš-

kerého loajálního obyvatelstva českého města Hranic projevil nejvřelejší přání celého věrného města našeho a proto volám: jeho Veličenstvu našemu, milovanému staříčkému mocnáři, císaři, králi a naší statečné a bohdá i vítězné armádě sláva!“ Potom „Neutuchající volání slávy zaburácelo vzduchem...Starosta židovské obce Adolf Schlessinger promluvil v řeči německé a povolal „Hoch!“ Jeho Veličenstvu, což bylo též nadšeně opakováno.“²⁴

Naděje, že válka bude jen krátkou trestní výpravou vůči srbským teroristům, vzala brzy za své. Když 23. srpna 1914 vyhlásilo Japonsko Německu válku, začalo se plným právem hovořit o válce světové. Pro Rakousko-Uhersko byl začátek války neúspěšný jak na srbské frontě, tak na frontě ruské. Již 11. září 1914 se rozhodlo Vrchní armádní velení rakousko-uherské armády /AOK/ přerušit bitvu o Lvov a stáhnout všechny své síly za řeku San. Celá východní Halič byla obsazena carskou armádou a ani to nebylo vše. AOK vzápětí pod tlakem ruských vojsk rozhodlo vyklidit i střední Halič a ponechalo v týlu nepříteli obklíčenou pevnost Přemyšl. Východní fronta u Dukly a karpatských průsmyků přesáhla hranice Slovenska. Pro město Hranice mělo přiblížení frontové linie zcela konkrétní nepříznivé důsledky.

Po vyhlášení mobilizace se do Hranic dostavovaly zástupy povolanych branců k vyzbrojení. Rukovali rovněž hraničtí občané. Mobilizací byli povoláni nevyzbrojení odvedenci a náhradní záložníci ročníku 1893 (devatenáctiletí), vojáci na dlouhodobé dovolené a vojáci náhradní zálohy ročníků 1890–1892 (22–24 let), záložníci i náhradní záložníci ročníků 1882–1889 (25–32 let). Vzápětí byli mobilizováni i záložníci domobrany ve věku 32–42 let.

Na počátku války schematismus branné moci Rakousko-Uherska vytvářel tři základní bojeschopné složky: společnou císařsko-královskou armádu, dvě zeměbrany, pro Zalitavsko honvědi a pro Předlitavsko Landwehr a jednotky teritoriální domobrany. Podle původních mobilizačních plánů měla domobrana plnit úlohu druhé linie. Vzhledem k nepříznivému vývoji na ruské frontě byly původní zámysly změněny a i jednotky domobrany byly nasazovány na frontu.

Hraničtí občané byli mobilizováni převážně k 1. krakovskému armádnímu sboru rakousko-uherské armády. Pro příslušníky pěchoty bylo zřízeno oblastní doplňovací velitelství v Olomouci u pěšího pluku 54 (IR 54). V Hranicích však byla také 17. rota zeměbranecké pěší brigády (LwIBt. 17) a domobranecký prapor. Pro tyto jednotky byly zřízeny doplňovací střediska v Hranicích. Od 2. srpna 1914 byly budovy českých i německých obecných škol přeměněny na odvodní střediska do zeměbrany a domobrany. Po skončení odvodů nebyly objekty předány školní správě, ale byly přeměněny na tak zvanou rezervní vojenskou nemocnici.

Nemocnice byla neustále rozšiřována a zabírala další a další budovy ve městě: Hospodářskou školu, část lesnické školy, zeměbranecká kasárna, skladové prostory továrny Mundus. Koncem září 1914 bylo v osmi prozatímních objektech nemocnice 1 442 lůžek – a kapacita nepostačovala. Městská rada, ve spolupráci s erárem, hledala trvalejší řešení, jednak proto, aby bylo možné obnovit ochromené školní vyučování a zvláště z obavy, že ranění a nemocní zamoří město infekčními chorobami. Školní výuka v omeze-

ném rozsahu a náhradních prostorech začala na hranických školách 21. září 1914.

Obě vojenské školy rakouské armády, jízdní kadetka a vyšší vojenská reálka, byly z Hranic začátkem října 1914 evakuovány do Dolního Rakouska. Vyšší vojenská reálka do Vídeňského Nového Města a jízdní kadetka do Mödlingenu. Uvolněný rozsáhlý areál kasáren byl přeměněn na nemocnici pro raněné a nemocné z ruské fronty. Městské budovy, kde byla nemocnice prozatímne umístěna, byly postupně vyklizeny a po desinfekci a úklidu vráceny původnímu účelu.

Bylo nezbytné zvětšit městský hřbitov, aby byl prostor pro poslední odpočinek nemocných a raněných, kteří zemřeli při prevozu nebo při léčení v rezervní vojenské nemocnici. Městská rada se rozhodla plochu hřbitova rozšířit o 52 arů, když pozemek odkoupila od majitelky panství, hraběnky Antoinetty z Althanů. Prvních 15 mrtvých bylo pochováno na stávajícím hřbitově, další, jejichž počet na konci války přesáhl 1 550, na přikoupené ploše.

Ve zcela vojenské město se změnila Drahotuše. Od 23. září 1914 se staly sídlem doplňovacího okresu 56. pěšího pluku hraběta Dauna, jehož mírovým sídlem bylo západohaličské (nyní polské) městečko Wadovice, ležící nad řekou Skavou, mezi Krakovem a Osviecinem. Původně měl být pluk ubytován v Hranicích, ale hranický obecní výbor proti umístění u velitelství krakovského sboru s úspěchem protestoval. „Erár“ musel vzít v úvahu námitku, že Hranice jsou přeplněny raněnými a nemocnými z fronty a městu i rekrutům hrozí infekce. Přimo v Drahouších byla před odchodem na frontu ubytována větší část branců pluku, podle dobových pramenů dokonce „několik tisíc“.²⁵ Další bydlili ve vesnicích farnosti drahotušské – v Hrabůvce, Klokočí, Milenově a ve Velké, kde se ve škole prováděly odvozy branců. Podle tabulek počtů pluk čítal přes 4 500 příslušníků a vzhledem k velkým ztrátám na východní frontě byla práce odvodního střediska víc než složitá. Kopce v okolí Hranic i Drahotuše se na dlouhou dobu staly vojenskými cvičišti. „*Vojáků je a bývá v Drahouších tolik, že se jimi ulice i náměstí v pravém smyslu slova hemží. Všechny prázdné byty, vrchní komory, sýpky, lepší stodoly obsadili. Jsou nakvartýrováni i v nově postavené krásné budově obecné i měšťanské školy drahotušské. Tam je hlavní stan pluku... Kde všude tlítí budou těla těch, kteří stáli před nedávnem plni naděje na prahu mužného života?..Nové a nové ročníky jsou k odvodu povolány... někdy jsou to hoši ještě mladí a jindy zase muži, jimž léta nasela jíní do vlasů a vousů...do obvyklého při odvodu zpěvu nutí se málokdo...Uvažují a vzpomínají, obzvláště ti staří: jak s námi bude.*“²⁶

Takto situaci v Hranicích a Drahotuších komentoval v červnu 1915, tedy právě v době, kdy v rezervní vojenské nemocnici působila jako dobrovolná zdravotní sestra Edith Steinová, H. V. Karlíček. Na konci článku je otázka, plně odrážející znepokojení autora: „*Jak dlouho vydrží Hranicko vyživovat tolik tisíc vojska, nemocných, raněných a vystěhovalců? Hrůzy války neustávají, světová válka zachvátila tolik států a národů a řadí jako ohromný požár, který nikdo nemůže zdolatí...Jak bude dále a co nám budoucí dny, týdny a měsíce dobrého přinesou?*“²⁷ Pisatel neměl nejmenší tušení a zcela jistě si nepřipouštěl, že zprávy o úmrtí a zmrzačení blízkých a přátel,

hlad, bída, válku doprovázející epidemie a degradace lidských hodnot a ctností, neskončí za několik „dnů, týdnů a měsíců“, ale stanou se samozřejmostí téměř čtyři další roky.

Na začátku války hranické obyvatelstvo, bez ohledu na užívaný jazyk, projevovalo s armádou příkladnou solidaritu. Na nádraží se shromažďovaly „hranické dámy“ a přijížděli sem také rolníci z okolí a obdarovávali především nemocné a raněné, kteří se vraceli z fronty jídlem i pitím. Jenže brzy začaly zásoby docházet a také vojenská správa setkávání zakazovala, údajně z obavy ze šíření infekčních onemocnění. Stejný důvod vedl k urychlené výstavbě provizorních dřevěných baráků pro rezervní nemocnici, což umožnilo umístění všech nemocných v prostoru bývalých kasáren a jejich nejbližším okolí. V areálu kasáren vystavěl hranický stavitel Jonáš v rekordním tempu dvanáct a „za zdí parku ústavů ochraničujících“ dalších osm dřevěných baráků. Na dnešním Šromotově náměstí v bývalé panské zahradě pět baráků. Výstavba baráků umožnila, aby se v Hranicích mohlo celkově léčit přes 4 000 nemocných a raněných vojáků východní fronty. Kromě toho již v březnu 1915 byla dokončena železniční vlečka od viaduktů přímo do kasáren, aby ranění a nemocní vojáci nemuseli být složitě převáženi z hranického nádraží městem.

Vraťme se však k životním osudům Edith Steinové. I pro ni bylo zahájení války koncem jedné životní etapy. „*Válečná ani poválečná generace si neumí představit, v jak pevné jistotě a bezpečí jsme žili do roku 1914. Pokoj, pojištění získaného majetku a stabilita poměrů byly pro nás téměř neopřesitelným základem života... Za několik měsíců bylo po všem.*“⁴²⁸

Německo před rokem 1914 bylo pro židovskou inteligenci „zemí zaslíbenou“. Šíře občanských práv a možností vzdělávání byla téměř neohraničená. V okamžiku vzniku války považovali členové Husserlovy Filozofické společnosti za samozřejmou povinnost nabídnout německé vlasti své služby a dokonce i vlastní život. Edith Steinová popisuje, jak se do armády přihlásil jako dobrovolník jeden z nejschopnějších žáků a kolegů Edmunda Husserla, jeho „pravá ruka“, soukromý docent filozofie Adolf Reinach (1883–1917). „*Vy musíte narukovat, pane doktore?*“, zeptal se Kaufmann. „*Ne, nemusím, ale mohu,*“ odpověděl Reinach. Edith Steinová přiznává: „*Tato odpověď mě velmi potěšila, protože vyjadřovala právě to, co jsem cítila ve svém srdci.*“⁴²⁹ Nadějný filozof a německý patriot Reinach válku nepřehlé. Padl na francouzské frontě.

Když se Edith dostala na tyfóvé oddělení rezervní nemocnice v Hranicích, nebyla schopná pochopit, že místní „česká děvčata“ a česky mluvící obyvatelé města nesdíleli její válečný patriotismus. „*Na pomoc obyvatelstva městečka se... nedalo spoléhat. Češi se dívali na Němce s jistou nevraživostí. Jestliže jste se někoho na ulici zeptali na cestu, nedostali jste odpověď. Nemocnice, ve které pracovaly německé sestry, nedostávala žádné dary od obyvatel města. Byly jsme odkázány jen na pomoc z vlasti. V době, kdy jsme ošetřovaly raněných i ze samotných Hranic, jejich hezky oblečená děvčata trávila volný čas při koncertech na lázeňské kolonádě.*“⁴³⁰

Předběhneme nyní události a připomeňme, že po prohrané 1. světové válce se začala ve výmarské republice šířit zhoubná nacistická choroba. Jejím průvodním znakem byl maniacký antisemitismus. Nacisté tvrdili, že

německou porážku zavinili především Židé. Vytýkali jim velezrádná jednání a všeobecnou zbabělost. Osudy filozofa Reinacha, Edith Steinové, ale i Židů žijících za války v Hranicích naopak vypovídají o ztotožnění židovského etnika v Německu a Rakousko-Uhersku s cíli války, jak je chápaly vlády Centrálních mocností a osobních obětech, které Židé pro vítězství ve válce podstupovali.

Mezi hranickými padlými na ruské frontě byl 6. července 1915 i poručík v záloze Alfréd Wolf, spolumajitel prosperující rodinné likérky, založené již v roce 1836, a jeden z nejbohatších občanů města. Z hranické židovské komunity nebyl jediný. V Holešově a dalších moravských městech byl aktivistický postoj židovských obyvatel k válce příčinou nenávisti českých nacionalistů, která se zásluhou obrany židovského etnika ze strany mocenských orgánů nového státu, především prezidenta T. G. Masaryka, omezi-la na ojedinělé výbuchy pogromistických pokusů po vzniku ČSR.

Z hlediska německých a převážně i moravských Židů byla I. světová válka válkou spravedlivou. Byla vedena proti Francii, kde se v souvislosti s inscenovaným procesem proti kapitánovi francouzské armády Dreyfusovi nebezpečně rozšířil nenávistný antisemitismus, a proti carskému Rusku. Zvláště carské Rusko bylo po protižidovských pogromech na začátku 80. let 19. století, po Kišiněvském pogromu v roce 1903 a pogromech na jihu Ruska v průběhu revoluce v letech 1905–1907 Židy na celém světě považováno za „říši zla“. Soudobé historické výzkumy dokazují, že informace o záměrném organizování pogromů carskou vládou nebyly pravdivé. Přehánění a často i vědomé lhaní o rozsahu a bestialitě pogromů bylo součástí revoluční propagandy. Podíl carských úřadů byl spíše v neschopnosti a nezájmu řešit archaická omezení základních práv židovských obyvatel Ruské říše, včetně práva pro Židy nejpodstatnějšího – na svobodný pohyb. Tak vznikl gordický uzel židovské otázky v samoděržaví. Neschopnost carismu hledat účinné cesty k překonání středověkých omezení Židů vedla k jejich neustálému obcházení a pěstování „židácké lstivosti“. Ve snaze donutit carismus k nezbytným civilizačním reformám se prudce radikalizovala mladá židovská inteligence. Židé se stávali „avantgardou“ a vůdci anarchistických i socialistických a bolševických skupin a stran. Ostentativním „revolučním“ pohrdáním pravoslavnou a carskou tradicí provokovali konzervativní síly. Ty potom snadno vyvolávaly u zaostalých, většinou negramotných „mužiků“ a příslušníků „lumpenproletariátu“ pogromistické nálady. Proticarská opozice následně, podle hesla čím hůře, tím lépe, pogromů využívala ke zhoršování mezinárodní pověsti Ruska a narušování jeho mezinárodních obchodních kontaktů, které by mohly přinést potřebné finanční zdroje pro reformní úsilí. Vše zůstávalo beze změny a jediným řešením se pro demokraty v Evropě i Rusku zdálo být svržení carismu. Nikdo si však neuměl představit, co bude po pokusu o nastolení demokracie v Rusku následovat. Nebyla vyslyšena prorocká varování čelných ruských myslitelů (Puškin, Dostojevský, L. N. Tolstoj, Berdajev) před smrtelným nebezpečím pohrávání si s revoluční anarchií v tak zaostalé zemi.

Z dnešního hlediska je zcela zřejmé, že útlak carismu byl „dětským škádlením“ vůči teroru a bestialitě, jakou zavedli po roce 1917 bolševici. Více než při jiných revolučních vystoupeních se naplnilo osudové heslo, že revo-

luce požírá své strůjce. Vzhledem k mimořádnému zastoupení Židů v nejvyšších bolševických orgánech byli právě oni nejčastějšími oběťmi a nejednou se při jejich údajném „odhalení“ využíval otevřený, nebo zastřený antisemitismus. Na příklad z pětičlenného politbyra ÚV KSSS, které řídilo bolševický puč v listopadu 1917 (Lenin, Trockij, Kameněv, Bucharin a Stalin) byli Židé Trockij, Kameněv a Bucharin. Lenin byl částečně židovského původu po matce. Koncem 30. let Stalin nechal Trockého zavraždit a Kameněva a Bucharina odsoudit a popravit. V ovzduší absolutní osobní diktatury si Stalin klidně dovolil absurdní obvinění, že se „tyto zrůdy“ vetřely do vedení KSSS a zúčastnily přípravy bolševické revoluce po boku Lenina jen proto, aby z vysokých míst mohly věci socialismu a komunismu účinněji škodit.³¹

Po zahájení války se nenávisť evropských i ruských Židů vůči carismu ještě vystupňovala. Carské vojenské orgány, na základě obvinění, že Židé v pohraničním pásmu kolaborují s nepřítelem, začaly provádět násilné vystěhovávání židovského, ale také polského obyvatelstva/z Běloruska, Ukrajiny a Bessarabie.

Zprávy o násilí a zverstvech při deportaci způsobily paniku v rakouské Haliči, kterou na podzim roku 1914 okupovala ruská armáda. Proud židovských i polských uprchlíků zaplavil Slezsko i Moravu – a samozřejmě se nevyhnul ani Hranicím. Počty uprchlíků ze Lvova i dalších polských měst, kteří na podzim roku 1914 hledaly útočiště v Hranicích, přesáhly 1 000.

Velitelem místní posádky se stal polský podplukovník Hominski. Zřídil si velitelství na I. poschodí hranické radnice. Protože kromě polštiny dobře ovládal i češtinu a němčinu, dokázal se orientovat ve složitém národním ovzduší města a byl obyvateli Hranic oblíben. V Hranicích začalo fungovat i ředitelství strategicky důležité haličské železnice. Pro děti uprchlíků byla zorganizována dvoutřídní obecná škola v prostorách střelnice za řekou Bečvou. Ředitelem byl jmenován Polák Michal Sobolewski. Dne 13. prosince 1914 rozhodla městská rada, že škole město poskytne bezplatně osvětlení, otop a nezbytné školní pomůcky. Současně orgány města vyzvaly obyvatelstvo, aby se k uprchlíkům chovalo slušně, solidárně a s porozuměním. Výzva byla víc než potřebná, napětí ve městě totiž narůstalo a příčinou bylo zásobování. Na podzim roku 1914 se začal projevovat nedostatek základních potravin. Byl zaveden přidělový systém a garantované dávky se stále snižovaly. V dubnu 1915, tedy v době kdy Edith do Hranic přijela, činil přiděl mouky na osobu a den 200 g nebo 280 g chleba. Jakmile se ukázaly nereálnými iluze, že se válka omezí na policejní trestnou výpravu proti Srbsku, a když obyvatelé Hranicka rukovali zejména proti „slovanskému dubisku“ Rusku, ztrácela válka u česky mluvících obyvatel na přízni. Česky mluvící obyvatelstvo habsburské monarchie nesdílelo obavy Němců, Židů i Poláků z carského samoděržaví. V Rusku vidělo mocného spojence v úsilí o politické zrovnoprávnění, zejména po roce 1867, kdy byly rakousko-uherským vyrovnáním v národnostních právech zvýhodněni Němci a Maďari. Zklamání národních buditelů, kteří v 19. a začátkem 20. století Rusko navštívili a kteří pochopili, že s jeho pomocí cesta k usku-

tečnění národních cílů nevede (Havlíček, Palacký a nakonec i Masaryk) se mezi prostými lidmi příliš nerozšířilo.

To vše ovšem Edith Steinová nemohla tušit. Dne 30. července 1914 se dozvěděla, že přednášky na univerzitě v Göttingen byly v důsledku vyhlášení válečného stavu přerušeny na neurčito. Okamžitě se rozhodla vrátit do rodné Vratislavi. Obávala se, že matka i další rodinní příslušníci mohou být přímo ohroženi ruskou ofenzivou. Večer 31. července 1914 již byla doma láskyplně uvítána matkou. Dlouho nemohla usnout. Uvědomila si, že „*v této chvíli končí můj osobní život. Všechny své síly musím nyní obětovat tomu, co přijde. K osobním zájmům se mohu vrátit, pokud se mně podaří přežít, až po válce*“.³²

Ve válečném entuziasmu Edith Steinové i v naivním revolučním entuziasmu ruských Židů je pravděpodobně možno objevit společného jmenovatele. Po mnoho generací se Židé rodili a po celý život byli rabíny utvrzováni, že se blíží příchod Mesiáše. Ježíš nenaplnit jejich „nacionální“ očekávání. Neosvobodil židovský národ z cizího područí a perzekuce. Ačkoliv se začátkem 20. století židovská inteligence všemožně usilovala zbavit „jha Tóry a micvótů“, mesiášovský komplex byl geneticky přenášen v židovském podvědomí. Protože Mesiáš stále nepřicházel, bylo třeba jeho příchod vhodnou aktivitou urychlit.

Po probuzení se Edith dozvěděla, že i formálně už byla válka vyhlášena. Neprodleně se přihlásila do ošetrovatelského kurzu pro studentky, organizovaného Německým červeným křížem. Chtěla co možná nejrychleji nastoupit službu ošetrovatelky v některé polní nemocnici. Potřebnou praxi vykonávala ve vratislavské nemocnici Všech svatých a těžce nesla, že „*na tomto místě utrpení chyběla opravdová láska k bližnímu*“.³³

Zájemkyň o službu dobrovolných zdravotních sester byl nadbytek a Edith se nemohla do žádné polní nemocnice dostat. V říjnu 1914 onemocněla těžkým zápalem průdušek. Bylo jasné, že musí nástup „vojenské služby“ odložit. Rozhodla se čas čekání na výzvu Červeného kříže využít k vykonání státní zkoušky. Koncem října 1914 se vrátila do Göttingen. Ke studiu se tentokrát musela nutit. Trápily ji výčitky svědomí, že není u trpících na frontě. Pomáhaly jí náboženské přednášky Maxe Schelera (1874–1928). Bylo to prvé setkání Edith se světem křesťanské etiky a velice ovlivnilo její vnímavost k lidskému utrpení, jež v zápětí poznala při službě v nemocnici v Hranicích. O přednáškách napsala: „*Bylo to mé první setkání s tímto, pro mne dosud neznámým světem. Vedlo mne to k víře, kterou jsem před tím ztratila. Závory nacionalistických předsudků, v nichž jsem vyrůstala, aniž bych o tom věděla, padaly, a najednou se přede mnou zjevil svůj víry*“.³⁴

Schelerovy přednášky o podstatě svatosti zásadním způsobem ovlivnily Husserlův filozofický kroužek. Adolf Reinach konvertoval ke katolictví na vojně a katoličkami se staly také jeho manželka a sestra, členové kroužku Hamburger a Ditrich von Hildebrand vstoupili do mnišských kongregací, Francouz Jean Hering se stal profesorem na evangelické teologické fakultě ve Štrasburku, pokřtít se dala také další ženská členka kroužku Erika Rothová.

Státní zkoušku Edith Steinová vykonala na humanitním gymnáziu v Göttingenu ve dnech 14. a 15. ledna 1915. Zkoušky z německého jazyka a literatury, filozofie, pedagogiky a historie složila „s vyznamenáním“. Vynikající výsledek státní zkoušky Edith vedl k nečekanému konfliktu s Edmundem Husserlem. Po skvěle vykonané zkoušce z historie i literatury Husserl Edith navrhl, aby doktorskou práci napsala z některého z těchto předmětů. To Edith pobouřilo: „*Pane profesore, já nechci dělat doktorát pro doktorát. Chci zkusit, jestli jsem schopna dopracovat se ve filozofii k samostatným vědeckým poznatkům.*“³⁵ Po této rezolutní odpovědi Husserl konflikt diplomaticky urovnal a považoval za potvrzené, že Edith se bude při doktorandském studiu nadále věnovat filozofii.

Do konce semestru Edith zůstal v Göttingenu, chodila na přednášky z filozofie, věnovala se sestavování doktorské práce a studovala řečtinu, z níž si chtěla v nejkratší možné době udělat zkoušku.

Při příchodu do Vratislavi na zimní prázdniny se dozvěděla, že v Německu je stále přebytek dobrovolných zdravotních sester, naopak velký nedostatek je jich v Rakousku. Pracovnice Německého červeného kříže jí navrhla, že začátkem května může nastoupit službu v rezervní nemocnici v Hranicích. Edith bez rozmýšlení souhlasila.

Po oznámení svého rozhodnutí matce Edith čekal bolestný konflikt: „*Matka kategoricky protestovala, a to jsem jí ještě neřekla, že jde o nemocnici s infekčními chorobami. Já jsem věděla, že navzdory riziku ohrožení vlastního života své rozhodnutí nezměním. Pokoušela se mě zastrašit. Říkala, že frontovní vojáci jsou zavšivení, mají blechy a že se sama tím vším nakazím. Toho jsem se opravdu velice bála. Ale když tím vším vojáci v zákopech trpí, proč já bych se měla mít lépe? Nakonec matka řekla: „Já ti to prostě nedovolím!“ Odpověděla jsem jí rozhodně: „Musím to tedy udělat bez tvého svolení.“*“³⁶

Edith přiznává, že přítomní členové rodiny „doslova zkameněli“. Byl to až dosud nejtroufalejší zásah do výlučné pravomoci autoritativní matky v rodině. Matka již neřekla ani slovo, několik dní vůbec nepromluvila a sklíčená nálada opanovala celý dům Steinových. Edith důrazně před cestou do Hranic varoval i děkan humanitní fakulty Vratislavské univerzity Thalheim, jemuž musela oznámit odložení zkoušky z řečtiny na neurčito: „*Nemám právo do toho mluvit, odvažují se jen proto, že nemáte otce. Víte vůbec, co se děje v nemocnicích?*“³⁷

Tajný rada Thalheim narážel na fakt, který si dnes již neuvědomujeme. Na začátku 20. století se „sestřičky“ ve vojenských nemocnicích, kromě řádových sester, netěšily dobré pověsti. Služba civilní zdravotní sestry se ze zvyku srovnávala s funkcí bývalé markytánky. Sestry měly v dalším životě velice ztížené možnosti sňatku a založení rodiny. Je zajímavé, že jednou z mála z místních „kolegyně“ Edith Steinové v rezervní vojenské nemocnici v Hranicích byla Marie Sehnalová, budoucí manželka generála Heliodora Píky (1897–1949). Rovněž v jejím případě, při žádosti tehdejšího kapitána francouzských legií Píky o povolení sňatku v roce 1922, byla práce Marie Sehnalové ve vojenské nemocnici v Hranicích hodnocena jako osobní pověst narušující jednání.³⁸

Podrobnosti o pobytu i dojmech z Hranic Edith Steinová dostatečně a srozumitelně popsala ve svých vzpomínkách. Z hlediska poválečné konverze ke katolickému vyznání zůstává otevřeným problémem, jestli se při službě ve vojenské nemocnici snažila dodržovat pravidla židovského rituálního chování. Vše, co až dosud bylo o duševním vývoji mladé intelektuálky napsáno, zdánlivě tuto představu vyvrací. Ale i u Židů emancipovaných od „jha micvótů a Tóry“ přetrvávaly tradiční judaistické rodinné zvyklosti, především uctívání sobotního svátečního dne. Židy to do značné míry znevýhodňovalo pro práci v armádě i státní službě.

Edith se ve vzpomínkách o této problematice nezmiňuje. Podle nepřímého svědectví hranické příslušnice karmelitánského řádu sestry Jany Sarkandry, občanským jménem Marie Pospíšilové, však také Edith se v Hranicích snažila základní židovské rituály dodržovat. Dědeček sestry Jany Sarkandry, pan František Pospíšil (1874–1958), pracoval v roce 1915 jako vojenský zdravotník v hranické vojenské nemocnici společně s Edith Steinovou. Zprostředkované svědectví Františka Pospíšila je jedinou místní konkrétní informací o pobytu budoucí katolické světice v Hranicích a je o to cennější, že se shoduje s osobními vzpomínkami Edith Steinové. Z několika dopisů sestry Sarkandry vyjímám: *„Dědeček nejvíce vzpomínal, jak v době I. světové války v roce 1915 pracoval v Hranicích ve vojenském lazaretu u tyfově nemocných s Dr. Edith Steinovou. Říkával o ní, že byla německé národnosti, česky neuměla ani slovo, ale dědeček německy uměl, tak se s ní dohovořil. Sděлил mi, že byla velice nadaná, studovaná, nikoli na ošetřovatelku, spíše jako na učitelku. K tomu byla židovka. Židé, že soboty přísně světili, nepracovali. Tak dědeček místo ní brával sobotní služby a ona za něho zase odpracovávala neděle. Sděлил, že byla velice obětavá, trpělivá, na pacienty hodná, nekřičela, nehněvala se na ně jako jiní ošetřovatelé... Během pátrání po pamětnících se mi přihlásil pan Leopold Schlattauer, bydlící v Praze... Sděлил mi, že v roce 1915 chodíval jako malý chlapec ministrant s tehdejšími hranickými kaplany do vojenského lazaretu zaopatřovat... také, že často ministroval při mších svatých v kapli vojenské akademie /kaple sv. Barbory je v současnosti odsvěcená a je příležitostně využívána jako koncertní síň/, že tato kaple byla poblíž pracoviště Dr. Edith Steinové. Tvrdil, že ji znal, chválil ji jako velmi obětavou a hodnou ošetřovatelku. A protože určil přesně to místo pro tyfově nemocné, tak jsem měla dvě shodná svědectví, jak od svého dědečka, tak i od pana Schlattera... Co se týká výletu na Helfštýn / je popisován ve vzpomínkách Edith Steinové /...dědeček doma říkal, že tam se byla podívat i ta jeho známá židovská ošetřovatelka se svou návštěvou sestrou a byla s tím spokojena.“*⁴³⁹

Edith Steinová do Hranic přijela 7. dubna 1915 a službu v nemocnici ukončila 1. září 1915. Odjela tehdy domů na dovolenou a vzhledem k příznivému vývoji válečných operací na ruské frontě už nebyla z dovolené do služby povolána.

Rok 1915 byl z hlediska válečných cílů Centrálních mocností nejúspěšnějším rokem I. světové války. V zimních měsících na přelomu roků 1914/1915 se ukázalo, že na západním bojišti v dohledné době nelze očekávat rozhodné rozuzlení zákopové války. Německý generální štáb se proto rozhodl pokusit se vybojovat vítězství ve válce proti Rusku, což by mu

Ošetřující personál hranické nemocnice, sedící Edita Steinová. Archiv autora.

v budoucnu umožnilo přesunout úderné síly proti Francii a vyhrát válku. V Haliči, mezi Gorlicemi a Turnovem, zahájily spojené síly Německa a Rakousko-Uherska na jaře 1915 mohutnou ofenzivu, jejímž hlavním úderným uskupením byla 11. německá armáda, pod velením generál-plukovníka Augusta von Mackensen, jednoho z nejschopnějších německých generálů. Mackensen byl jmenován vrchním velitelem útočné operace a byly mu podřízeny i 4. a 2. rakousko-uherská armáda. I když se nakonec nezdařil strategický záměr operace – totální porážka ruské armády a uzavření vítězného míru na východní frontě, byla během roku 1915 posunuta hranice ruské fronty o 200–400 km na východ. Dne 22. června 1915 bylo osvobozeno hlavní město Haliče Lvov a koncem roku 1915 se linie fronty ustálila v zákopech na linii východně měst Libava, Šavli, Suwalki, Plock, Lvov, Černovice. Na podzim 1915 koaliční vojska centrálních mocností, znovu pod velení generál-plukovníka Augusta von Mackensen, zahájila rozhodnou ofenzivu na jižní frontě proti spojeným armádám Srbska a Černé Hory. Dne 9. října 1915 padl Bělehrad, 14. října vstoupilo na straně Německa a Rakousko-Uherska do války Bulharsko, které nechtělo přijít o válečnou kořist. Jen asi 150 000 srbských a černohorských vojáků se po strastiplném zimním ústupu do Albánie zachránilo za pomoci loďstva Dohody převozem na řecký ostrov Korfu. Válka na srbské frontě skončila.

Administrativní správa Haliče se přemístila do Lvova, rezervní vojenská nemocnice se z Hranic přestěhovala do Wadovic, do uvolněných hra-

nických kasáren se navrátily jízdní kadetka a vyšší vojenská reálka. S viditelnými, pro konečný výsledek 1. světové války však nikoliv rozhodujícími úspěchy vojsk Centrálních mocností v roce 1915, kontrastovalo negativní hodnocení válečného patriotismu jednotek rakouské armády, tvořených převážně Čechy. Je možno předpokládat, že tato záporná hodnocení Edith Steinová dobře z německého tisku znala a že se odrazila v jejích kritických soudech o náladách česky mluvícího obyvatelstva v Hranicích. Edith, která byla „na oltář vlasti“ ochotná přinést i největší oběti, včetně vlastního života, se neuměla vcítit do způsobu myšlení velké části česky mluvících obyvatel v Hranicích, pro něž nebyla válka proti Rusku válkou spravedlivou. Jejich rodinám navíc přinášela velké strádání v podobě ztrát živitelů rodin a obrovské bídy a nedostatku. Propagandistické tažení Vrchního armádního velení rakousko-uherské armády (AOK) vůči údajné nespolehlivosti vojáků české národnosti vyvrcholilo právě v době příjezdu Edith Steinové do Hranic. Na Bílou sobotu, 3. dubna 1915, obklíčili Rusové u Regetova nedaleko Gorlice dva prapory 28. pražského polního pluku. Velitel pluku, plukovník Schaumeier, se dopustil chyby a nepokusil se praporům pomoci z obklíčení nasazením zálohy. Kolem 1 000 příslušníků pluku padlo do ruského zajetí. Dne 11. dubna 1915 byl rozkazem AOK 28. pěší pluk rozpuštěn a údajně na věčné časy vyškrtnut ze seznamu rakouských pluků. Rozhodnutí potvrdil sám císař František Josef I. Vzápětí byly rozšířeny dnes již vyvrácené fámy, že pluk přešel k „nepříteli“ s hudbou a zpěvem.

Pokud vezmeme uváděné skutečnosti v úvahu, možno vzpomínky Edith Steinové na relativně krátký pobyt v Hranicích v roce 1915 považovat za velice cenné obohacení literární i historické tradice našeho města. Vedle Prahy, kde v roce 1928 a v roce 1933 Dr. Edith Steinová přednášela, a krátkých turistických výletů do Krkonoš jsou Hranice jediným místem v České republice, kde tato významná myslitelka, světice a spolupatronka Evropy působila. Město Hranice má důvod se k památce Edith Steinové s hrdoostí hlásit.

Poznámky

- 1 Kanonizace od hebrejského slova kánon, to je seznam, do něhož bylo zapsáno světovo jméno. V širším slova smyslu je kanonizací rozuměno vyhlášení osoby za „svatou“. Přitom pojem „svatý“ je v novozákonních spisech synonymem pro označení Bůh. Ve Starém zákoně je zdůrazňováno, že Bůh stvořil člověka „podle svého obrazu“. Když je tedy člověk „svatý“, příkladně se svým jednáním připodobňuje k obrazu Boha. Proces kanonizace procházel v katolické církvi historickým vývojem. Blíže viz Attwater, D.: Slovník svatých. Vimperk 1993. Srovnej též Chlumský, J.: Vzory křesťanského života. Třebíč 1991.
- 2 Beatifikace je církevní analytický proces přípravy vyhlášení určité osoby blahoslavenou. Blahoslavení je prvním stupněm kanonizace. Blahoslavené osoby jsou zpravidla uctívány pouze v diecézi nebo zemi, odkud pocházejí. Tak je v České republice uctíván třeba zakladatel premonstrátského kláštera v Teplé u Mariánských Lázní Hroznata.
- 3 Blíže nespecifikovaný článek, označený značkou –sks–: Záznak sv. Edith Steinové.
- 4 Překlad označený –lš– proslvu Jana Pavla II. podle listu L' Osservatore Romano ze dne 13. 10. 1998.
- 5 Životopisné údaje o E. Steinové viz Za hranice vedeckej pravdy. Životopisno-filozofická črta svätej Edity Steinovej. Dolný Kubín 1998 (dále jen Za hranice vedec-

- kej pravdy). Viz též Neyer, M. A.: Edita Steinová. Život v dokumentech a obrazech. Kostelní Vydří 1993.
- 6 Šedivý, I.: Češi, České země a Velká válka 1914–1918. Lidové noviny, s. 52.
 - 7 Státní okresní archiv v Přerově (dále jen SOKA Přerov), fond Archiv města Hranice, Kronika města Hranic 1915–1935 (Čeněk Kramoliš), záznamy z roku 1933.
 - 8 Bartovský, V.: Hranice. Hranice 1924, s. 161–182.
 - 9 SOKA Přerov, Archiv města Hranic č.144, Kniha zápisů ze zasedání obecního výboru. Návrhy na udělení a odebrání titulu čestný občan podával vždy náměstek starosty L. Popp.
 - 10 SOKA Přerov, Kronika města Hranic 1915–1935, záznamy z roku 1933.
 - 11 Citováno dle Kučera, R.: Kapitoly z dějin střední Evropy. Praha 1992, str. 9.
 - 12 Hlasy z Pobečví, ročník XVII, číslo 30, str. 1, Hranice 25. 7. 1914.
 - 13 Hlasy z Pobečví, ročník XVII, číslo 30, strana 1, Hranice 25. 7. 1914.
 - 14 Hlasy z Pobečví, ročník XVII, číslo 26, strana 3, Hranice 27. 6. 1914.
 - 15 Hlasy z Pobečví, ročník XVII, číslo 27, strana 1, Hranice 4. 7. 1914.
 - 16 Tamtéž.
 - 17 Tamtéž.
 - 18 Tamtéž.
 - 19 Tamtéž.
 - 20 Tamtéž.
 - 21 Hlasy z Pobečví, ročník XVII, č. 24, str. 3, 13. 6. 1914.
 - 22 Uváděno podle rozhlasové relace stanice „Vltava“ dne 25. 6. 2004 „Sarajevo 28. června 1914 – Evropa v rytmu marše“.
 - 23 SOKA Přerov, Kronika města Hranic 1915–1935, dodatečný záznam pro rok 1914.
 - 24 Tamtéž.
 - 25 Karlíček, K. H.: Hranice – moravské Vdovice. Hlasy z Pobečví, ročník XVIII, /1915, číslo
 - 26 Tamtéž.
 - 27 Tamtéž.
 - 28 Za hranice vedeckej pravdy, s. 62.
 - 29 Tamtéž, s. 63.
 - 30 Tamtéž, s.72.
 - 31 Luks, L.: Židovská otázka v politice Stalina. Autorem přeloženo z ruského historického měsíčníku „Voprosy istorii“ č.7/1999.
 - 32 Za hranice vedeckej pravdy, s. 64.
 - 33 Tamtéž s.65.
 - 34 Kubalík, J.: Filozofka a mučednice. Katolické noviny, ročník XXIV, číslo 33, 13. 8. 1972.
 - 35 Za hranice vedeckej pravdy, s. 70.
 - 36 Tamtéž, s. 71.
 - 37 Tamtéž, s. 73.
 - 38 SOKA Přerov, Archiv města Hranic, prez. sp. č. 574/22 z 30. 10. 1922.
 - 39 Dopis sestry Jany Sarkandry, nedatováno.